

Balkanlarda Tarikatlar; Makedonya'daki Halvetîliğe Genel Bakış

Nehri AYDİNÇE*

Balkanlarda Tarikatlar; Makedonya'daki Halvetîliğe Genel Bakış

Özet ► Tarih sahnesinde önemli bir yeri olan Balkanlar tarih boyunca her türlü siyasî, dinî, içtimâî ve kültürel olaylardan etkilenmiştir. Osmanlı'nın Rumeli bölgesini fethetmesiyle bölge yeni bir çehreye bürünmüş olup bölgede hem siyasi hem de kültürel yönden yeni bir yapılanma sürecine gidilmiştir. Tasavvuf anlayışındaki derin insan sevgisi, yüksek hoşgörü ve karşılıksız hizmeti esas alan tarikatlar Balkanların İslamlaşmasında etkili olmuştur. Bu yazıda genelde Balkanlar'daki tarikatlar özelde ise Makedonya'daki Halvetîliğin kısa bir tarihçesi ve serüveni ele alınmaya çalışılmıştır.

Anahtar Sözcükler: Balkanlar, Tarikat, Makedonya, Halvetîlik.

The Sects In Balkans; An Overview On Halvetism In Macedonia

Abstract ► Balkans which have an important place in the stage of history, have been affected throughout history from all kinds of political, religious, social and cultural events. With Ottoman conquering of Rumeli area, in which was changed into a new countenance in both political and cultural aspects, began a new restructuring process. The sects which based on the deep love for human, high toleration and outright service in understanding Tasavvuf have influenced on Islamize of Balkans. In this article it had tried to deal with sects in Balkans in general, and the brief history of Halvetism in Macedonia in specific.

Key words: Balkans, Sect, Macedonia, Halvetism.

Giriş

Osmanlı'nın Rumeli bölgesini fethetmesiyle bu bölge yeni bir çehreye bürünmüştür. Bölge hem siyasi hem de dini yönden yeni bir yapılanmaya gitmiş ve bu durum oradaki halkı rahatlatmıştır. Çünkü Osmanlı din, dil, ırk, mezhep ayrımı yapmadan herkesi kucaklamış ve hiçbir baskı uygulamadan oradaki halkın mutlu

* Öğr. Gör. Eskişehir Osmangazi Üniversitesi naydince@ogu.edu.tr.

mesut bir arada yaşamasına imkân sunmuş, zemin hazırlamıştır. Bu da yerli halkın Osmanlı'ya bakışının olumlu yönde ortaya koymasına ve Osmanlı'yı kabullenmesine sebep olmuştur. Bu adil ve hoşgörülü yönetim anlayışıyla da bölgeye İslam'ın ve tasavvufi düşüncenin yerleşimi kolay ve hızlı bir biçimde olmuştur.

İslâm adına gönülleri fetheden dervişlerin oynadıkları rolün önemini günümüzde dahi bulunan tekkelerinin varlığı ile açıklamak mümkündür. Balkanlar'da İslâmiyet'in ilk tohumlarının tarikatlar tarafından atılması, tasavvuf anlayışındaki derin insan sevgisi, yüksek hoşgörü ve karşılıksız hizmeti esas almalarından kaynaklanır. Bu davranış siyasi ve ideolojik depremler yaşayan halkın dikkatini çekmiştir. Genelde bütün tasavvuf akımları, ilkeleri itibarıyla çok geniş ufuklu, insana sevgi ve saygıyı temel esas olarak almaktadırlar. Bu özellik ve tavırlar Müslümanlarla Hıristiyanlar arasında sevgi ve kaynaşma zemininin kurulmasında etkili olmuştur. Bunun yanında yeni fethedilen topraklarda, Hıristiyan halkın Osmanlı idaresiyle uyum sağlamasında tasavvufi akımlar kaynaştırıcılık görevi de yapmıştır.

Tekkelerin iktisadi ve sosyal alandaki faaliyetlerinde din, dil, ırk farkı gözetmemeleri halk tarafından epeyce rağbet görmelerine vesile olmuştur. Dervişler, hangi dinin mensubu olursa olsun halkla karışıp kaynaşarak halk kitlelerini yönlendirmede önemli ölçüde başarılı olmuşlardır. Dervişlerin boş topraklarda kurdukları tekke ve zâviyelerin etrafında zamanla oluşan köyler, buraları birer din, kültür ve sanat merkezleri haline getirmiştir. Genellikle bu tekke ve zâviyeler etrafında oluşan yerleşim birimleri kurucu dervişlerin adlarıyla veya Şeyhler Köyü¹, Dervişler Köyü², Tekke Mahallesi³, Dedeköy gibi isimlerle anılmaktadır.

Faaliyetlerine bakıldığında bu şeyh ve dervişler sadece derviş kimliği taşıyan din adamları değil, aynı zamanda toprağı işleyen, köy kuran, sanat ve ilim yapan şahıslar olarak da karşımıza çıkmaktadır. Tekke ve zâviyelerin bu dönemlerdeki temel fonksiyonu boş topraklara yerleşip, ekip biçmek suretiyle buraları mamur etmek, şenlendirmek ve alın teriyle elde ettikleri bu mahsulü etrafındakilere dağıtmaktı. Böylece sevgi, şefkat ve saygıdan mahrum kalan geniş halk kitlelerine

¹ Makedonya'nın Gostivar şehrinden 5 km. uzaklıkta Vardar nehrinin kaynadığı yerdir. Bugünkü ismi Vrutok'tur, içinde ise eski ismini "Şeyhler" taşıyan bir mahalle vardır.

² Pırlepe'den birkaç kilometre uzaklıkta bir köy.

³ Kalkandelen Harabati Baba Bektâşî Tekkesi civarındaki mahalle.

Allah sevgisine dayalı bir insan sevgisi ile insanların kalbini İslâm'a ve tasavvuf düşüncesine ısındırmaya çalışmışlardır.

Osmanlı Döneminde Balkanlar'daki Tarikatlar

Tarikatların Balkanlar'a yerleşmesi Osmanlılar'ın bu bölgeleri fethetmeleriyle başlar. Osmanlılar Avrupa'ya gelmeden önce, sadece Sarı Saltık Dede adında ermiş bir Türk akıncısı XIII. yüzyılda burada bulunmuştur. Asıl adı Mehmed olan Sarı Saltık Dede Hacı Bektaş'ın muasırı olup aslen Buhara'lı bir Türk dervişi ve Bektaşî velisidir.⁴

Saltıknâme'ye göre ise hakiki adı Şerif Hızır'dır.⁵ Sarı Saltık Dede 662 (1263/1264) yılında, Dobruca'da Babadağı havalisinde bulunan 10.000-12.000 kişi kadar olan Türkmenleri idare etmiştir.⁶ Bu kişi, Sinop'tan gelen ve Bizans İmparatorluğu ile Altın Ordu arasında bir tampon oluşturan Türk kabileleriyle Dobruca'ya yerleşmiştir. Onun ölümünden çok sonra, Sarı Saltık Dede Yarımada'nın İslamlaştırılmasının simgesi olmuştur. Onun adı özellikle Bektaşî tarikati tarafından kullanılmıştır. Bölgede onun Dobruca'da Babadağı'nda bulunan mezarının dışında, Doğu Trakya'da (Babaeski'de ve Edirne'de), Romanya'da (Büzo'de), Bulgaristan'da (Kaliakra'da), Yunanistan'da (Korfu adasında), Arnavutluk'ta (Kruja'da ve Kosova sınırı yakınında Has'ta), Makedonya'da (Ohri gölü kıyısındaki Sveti Naum Manastırı'nda), Hersek'te (Blagaj'da) çok sayıda mezarı bilinmektedir. Bu arada onun Anadolu'da da mezarları mevcuttur.⁷

Rumeli'de tasavvuf gelişimine ilişkin şu değerlendirme yapılır: "Osmanlı dönemi konusunda üç büyük dönemin ayırt edilmesi uygun olur: ilk yerleşimci heterodoks derviş gruplarının geliştiği görülen XIV-XV. yüzyıllardaki ilk fetihler

⁴ Evliya Çelebi, *Seyahatname*, Haz. Zekeriya Kurşun-Seyit Ali Kahraman-Yücel Dağlı, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 1999, c. II, s. 72.

⁵ Bk. Ahmet Yaşar Ocak, *Sarı Saltık*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 2002. s. 36.

⁶ Franz Babinger "Sarı Saltık", *İslâm Ansiklopedisi*, M.E.B., İstanbul, 1966, c. X, s. 220.

⁷ Nathalie Clayer-Alexandre Popovic, "Osmanlı Döneminde Balkanlar'daki Tarikatlar", *Osmanlı Toplumunda Tasavvuf ve Sufiler*, haz.: Ahmet Yaşar Ocak, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2005, s. 247.

dönemi; bir “sünnileştirme” politikası ile örtüşen, daha uzak yerlerin fethi dönemi; nihayet, Osmanlı’ya ait olarak kalan topraklarda Müslüman unsurun güçlendirilmesi dönemi de olan gerileme dönemi.”⁸ Yine de bugün, tarikatların tümünün Balkan toplumuna yayılışının ve buradaki yerinin tam bir tablosunu çıkarmak mümkün değildir, zira elimizde henüz bazı dönemlerde bazı bölgeler ile ya da bazı tarikatlar ile ilgili araştırma yoktur.

XVI. ve XV.yüzyıldaki fetihler dönemi aynı zamanda ilk dervişlerin yerleşme dönemidir: yeni fethedilen topraklara doğru göç etmiş ve Hıristiyan halkın kaçarak boşalttığı bölgelere ya da ulaşım yolları boyunca stratejik noktalara yerleşmiş olan, çoğunluğu Sünni mezhebi dışında bulunan dervişler (Kalenderiler, Bektâşiler, ya da diğerleri); toprağı bizzat işleyen, dinin ve Müslüman kültürünün yayılması için çalışan, askerî seferlere bizzat katılan veya mensuplarını gönderen dervişler. O zamanlar Osmanlı denetimi altında bulunan toprakların doğu kısmında (Trakya, Deli Orman, Dobruca), hak mezhebi dışı çok renk taşıyan bu sūfliğin en simgesel simaları Simavnâ’lı Bedreddin (819/1416’da Serez’de asılmıştır)⁹ ve Hasköy (bugün, Bulgaristan’daki Haskovo) yakınında bir tekkenin kurucusu Kalenderî bir derviş olan Otman Baba (ö. 883/1478-79) olmuştur.¹⁰

XV. yüzyılda diğer tarikatlar Balkanlar’a kadar genişlemeye başladılar. Bayrâmiyye (XV. yüzyılın ikinci çeyreği), Nakşibendiyye ve Halvetiyye (XV. yüzyılın ikinci yarısı) böyledir.¹¹

Bektâşî tarikatı dışında, siyasal-dinsel açıdan sünnî kabul edilen tarikat liderlerinden bazıları, sapkın mezheplileri ihbar ederek Osmanlı yetkililerinin bunlarla savaşmasına yardım ettikleri için önemli bir gelişme göstermişlerdir. Görünüşe göre, Sofya, Tatar, Pazarcık, İştîp, Ustrumca, Vidin, Buda bölgelerinde büyük bir etkisi olan Sofya’lı Bâlî Efendi (ö. 1551-1553’e doğru)¹² gibi bazı halvetî şeyhleri

⁸ Clayer-Popovic, *Osmanlı Toplumunda Tasavvuf ve Sufiler*, s. 248.

⁹ Bk. Osmanzâde Hüseyin Vassâf, *Sefîne-i Evliyâ*, haz. Mehmet Akkuş-Ali Yılmaz, Kitabevi Yayınları, İstanbul 2006, c.III, s. 109.

¹⁰ Bk. Ahmet Yaşar Ocak, *Osmanlı İmparatorluğunda Marjinal Sufilik: Kalenderiler*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, 2.Baskı, Ankara 1999, s. 98.

¹¹ Clayer-Popovic, *Osmanlı Toplumunda Tasavvuf ve Sufiler*, s. 249.

¹² Bk. Vassâf, *Sefîne-i Evliyâ*, s. 341.

Osmanlı'ya yardım etmişlerdir.¹³ Bâli Efendi Safeviler konusunda Rüstem Paşa'ya mektuplar yazmıştır.¹⁴

Bir başka büyük halvetî şeyhi olan İsmâ'il Hakkı Bursevî (ö. 1137/1724) 1086'dan 1096'ya (1675-1685) kadar on yıl Üsküp (Skopje)'te kaldı, burada yeni bir tarikat tesisi kurdu. Köprülü (Veles) ve Ustrumca'da da cahil imamlara ve sözde şeyhlere karşı vaazlar verdi ve kendisinin Makedonya'da müridleri oldu.¹⁵

Bu dönemde Balkan yarımadasında son derece yoğun hale gelen çeşitli halvetî ve celvetî tarikatlarının yanı sıra, diğer tarikatlar da bu bölgelerde yayılmaya başladılar. Evliya Çelebi'nin Seyahatnâme'si XVII. yüzyılın ortalarında bu tarikatların Balkanlar'ın bütün kent merkezlerinde fiilen var olduğunu belirtir.¹⁶

Osmanlı yetkililerinin iradesine rağmen, Sünnilik, dışı sûfilîğin yine de Yarımada'da kökü kazınmamıştır; hatta XVI. yüzyılda Anadolu'dan gelen yeni bir aykırı hareket bile yayılmıştır: bu hareket, özellikle Trakya'da Bosna-Hersek'te, Belgrad, bölgesinde ve belki de Macaristan'da yandaşlar bulan (daha sonra Hamzavî'ler adını alacak olan) Melâmî-Bayrâmî'ler hareketi idi. Pîr Alî Aksarâyî'nin oğlu ve halefi olan, diğer adıyla Oğlan Şeyh denilen İsmâ'il Mâ'sûkî, 1539'da Osmanlı yetkilileri tarafından infaz edilmeden önce, Melâmiyye-Bayramiyye'yi İstanbul'a ve Edirne bölgesine soktu. Hareket daha sonra birçok üstad sayesinde Trakya'ya, Bosna-Hersek'e, Belgrad bölgesine ve Macar serhaddine kadar yayıldı.¹⁷ Bu üstadlar arasında en ünlüsü, sapkınlıkla suçlanarak Bosna'da Tuzla bölgesinde tutuklanmış ve Osmanlı başkentinden ayrıldıktan sonra buraya sığınmış olan Hamza Bâli olmuştur. Kendisi daha sonra tekrar İstanbul'a getirildi ve 980/1573'te infaz edildi.¹⁸

Osmanlı İmparatorluğu'nun Arap eyaletleri kökenli üç tarikat bu son dönemde özellikle Balkanlar'a yayılmıştır. Bunlardan birincisi, XVIII. yüzyılın başından itibaren Yarımada'nın kuzey kısmına yerleşen Sa'diyyedir. Arap kökenli ikinci bir tarikat, XIX. yüzyılda, ama son derecede sınırlı bir alanda Balkanlar'a

¹³ Abdülbaki Gölpınarlı, *Melâmîlik ve Melâmîler*, Gri Yayın, İstanbul 1992, s. 245.

¹⁴ Clayer-Popovic, *Osmanlı Toplumunda Tasavvuf ve Sufiler*, s. 250.

¹⁵ Clayer-Popovic, *Osmanlı Toplumunda Tasavvuf ve Sufiler*, s. 251.

¹⁶ Çelebi, *Seyahatname*, c.II, s. 206.

¹⁷ Clayer-Popovic, *Osmanlı Toplumunda Tasavvuf ve Sufiler*, s. 253.

¹⁸ Bk. Vassâf, *Sefîne-i Evliya*, c.II, s. 503.

yerleşti. Bu, Şâziliyye tarikatıdır. İki Yarımada'nın doğu kısmında, Türkler'in bulunduğu çevrelerde Tutrakan ve Rusçuk'ta, diğer ikisi ise Kahire'nin şâzili çevreleriyle temas halinde olan Arnavutların bulunduğu Kosova'da Cakovika'da olmak üzere fiilen dört tekke kurulmuştur. Osmanlı egemenliğinin sona ermesinden önce, üçüncü bir Arap tarikatı Balkanlar'da çoğaldı. Bu, Mekke'ye yapılan hac yoluyla 1910-11'e doğru (bugünkü Arnavutluk'un kuzeyinde bulunan) Shkodra/İşkodra kentine kurulmuş olan Ticâniyye'dir.¹⁹

Bizzat bu topraklarda kurulan Melâmiyye-Nûriyye'yi tarikattan çok, "anlayış" ya da "felsefe" hareketi olarak nitelemek gerekir. Osmanlı egemenliğinin son elli yılında, hareket Makedonya'ya (Selanik, Avrethisâr, Üsküp, Ustrumca, Manastır, Dedeli, Doyrân, Tikveş, Koçana, İştîp, Köprülü (Veles), Pagaruşa bölgelerinde) ve Kosova'ya (Cakovica'ya, Orahovac'a, Prizren'e ve Suvi Do'ya), oradan da Bosna-Hersek'e yayılmıştır. Melâmiyye-Nûriyye'nin pîri Seyyid Muhammed Nuru'l-Arabi'dir. Nuru'l-Arabi H. 1228'de Mısır'da doğmuştur. İlk eğitimini âilesinden almıştır. Câmiu'l-Ezher'deki hocası Hasan Kuveysî tarafından Anadolu'ya gönderilmiş fakat burada fazla kalmadan Rumeli'ye geçmiştir. 1255 yılında ise Üsküb'e gitmiştir. 1305 yılının Cemaziyelâhırının 29. Gecesi Ustrumca'da vefat etmiştir.²⁰ Hareketin Balkanlar'daki öncüsü Orahovac'lı Hilmi Maliki (Hilmi Maliçi)'dir. Asıl adı Abdulmâlik, mahlası Hilmi'dir. Abdulmâlik Hilmi 1865 yılında Prizren'e otuz kilometre uzaklıkta Orahovac kasabasında doğmuştur. Medreseyi bitirdikten sonra kendi doğum yerine dönüp bir tekke inşa ettirmiş. Melami tarikatına mensup olan Abdulmâlik Hilmi 1928 yılında Prizren'de vefat etmiştir. Sağlığında yaptırdığı Prizren'deki tekkede türbesi bulunmaktadır.²¹

Balkanlardaki tarikatların ana hatlarını verdikten sonra Makedonya'da en fazla yaygınlık gösteren Halvetîlik tarikatına geçebiliriz. Burada Makedonya'da Halvetîlik konusuna ilişkin sunulan bilgilerin nasıl elde edildiğine dair kısa bir hususu açıklamanın da önemli olduğunu düşünüyoruz. Makedonya'da Halvetîlik konusuyla alakalı özel bir çalışma olmadığı için burada verilen bilgiler Metin İzeti'nin hazırlamış olduğu "Balkanlar'da Tasavvuf" adlı kitabın dışında gazeteci

¹⁹ Clayer-Popovic, *Osmanlı Toplumunda Tasavvuf ve Sufiler*, s. 256.

²⁰ Gölpınarlı, *Melâmîlik ve Melâmîler*, ss 231-241; Bkz. Metin İzeti, *Balkanlar'da Tasavvuf*, Gelenek Yayıncılık, İstanbul, 2004, s. 258.

²¹ Bk. Hüseyin Özcan, *Abdulmâlik Hilmi Hayatı ve Şiirleri*, Ankara 1994, s. 8.

ve araştırmacı Eyüp Salih’le yapılan mülakattan, tarafımızca yapılan alan araştırmalarından ve gözlemlerden elde edilen bilgilerden elde edilmiştir.

Makedonya’da Halvetîlik

On dördüncü yüzyılda kurulan Halvetîyye tarikatı en çok kol ve şubeye sahip olan tarikattır. Halvetîliğin Makedonya’daki serüvenine geçmeden önce bu tarikat hakkında temel bilgiler verilecektir.

1. “Halvet”in Manası, Halvetîyyenin Kurucusu ve Meşayih silsilesi

Halvet, lügat itibarıyla: “Bir kimse ile yalnız kalmak” , “uzlet, inziva, yalnızlık, tek başına yaşamak, topluma karışmamak”²² , “tenhaya çekilmek, yalnızlık”²³ manasındadır.

Tasavvuf ıstılahındaki manası ise: “Ne bir melek ne de bir insanın olmadığı yerde Hak ile gizlice konuşmaktır.”²⁴ Hiçbir kimsenin ve dünya malının bulunmadığı bir yerde, ruhun Allah’la konuşmasıdır.²⁵

Nefis terbiyesinde ve Allah’a vâsıl olmada bir vasıta olarak kabul edilen halvet, meşhur sûfilerce belli prensiplere bağlı olarak tatbik edilegelmiş ve buna “halvet çıkarma” denmiştir. Halvet çıkarma işi, ekseriyetle kırk gün müddetle yapıldığı için, buna “erba’in çıkarma” da denir.

Bu tarikatın kurucusu, Şeyh Ebû ‘Abdi’llâh Sirâcuddîn ‘Ömer b. Eş-Şeyh Ekmelü’ddîn el Gilânî el-Lahcî el-Halvetî’dir. Bu zat, Lâhîcân’da doğmuş, daha sonra Harezmi’de bulunan amcası Şeyh Ahî Muhammed b. Nûri’l-Halvetî’nin yanına gitmiştir. Amcası seyr u sülûkta halvet çıkararak zikretmeyi çok seven ve ömrünün çoğunu halvette geçiren bir zat olarak tanıtılır. Şeyh Sirâcuddîn ‘Ömer

²² Süleyman Uludağ, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, Marifet Yayınları, İstanbul 1991.

²³ Şemseddin Sâmî, *Kâmûs-ı Türkî*, Çağrı Yayınları, İstanbul h.1317, s. 587.

²⁴ Abdürrezzak Kâşânî, *Tasavvuf Sözlüğü*, Çev. Ekrem Demirli, İz Yayınları, İstanbul 2004.

²⁵ Seyyid Şerif-i Cürçânî, *Tarifât*, Fazilet Yayınları, h.1413, s.89.

el-Halvetî de, amcasının yanına gelince, O'na intisap etmiş ve seyr u sülûkta büyük menziller kat ederek, şeyhinin en mütekâmil halifelerinden birisi olmuştur. Nihayet şeyhinin (780/1378-79) vefatı üzerine, onun makamına kaim olmuştur. Şeyh olduktan bir müddet sonra, Tebriz civarındaki Hûy'a ve bir ara Mısır'a, oradan da Hicaz'a gidip hac farızasını eda etmiştir. Daha sonra, Sultan Üveys'in daveti üzerine Herat'a gelmiş ve orada (800/1397) vefat etmiştir.²⁶

Bu zat da, tıpkı amcası ve şeyhi gibi halvet çıkarmak suretiyle zikir yapmayı çok severdi. Hatta kırk defa peş peşe halvet çıkardığı yani 1600 gün mütemadiyen halvette kaldığı rivayet edilir. Bu şeyhin kurmuş olduğu tarikata "Halvetiyye" denmesinin sebebi de, onun halvet çıkarmaktan hoşlanmasından ve pek çok halvet çıkarmasından dolayıdır. Cemâleddîn Mahmûd Hulvî Efendi, bu ismin, bu sebebin yanı sıra, Şeyh Sirâceddîn 'Ömer el-Halvetî'nin, kendi şeyhi ve amcası olan Ahî Muhammed b. Nûri'l-Halvetî'nin halvet zikrini çok sevmesi, kendisinin de aynı şeyi tatbik etmesi ve şeyhinin postnişini olması dolayısıyla "Halvetî" ismini tevaruz etmiş olması sebebiyle de kabul edilmiş olabileceğini ifade eder.²⁷

Halvetiyye tarikatının meşayih silsilesi şöyle sıralanabilir:

1. Şeyh Ebû 'Abdi'llâh Sirâceddîn 'Ömer el-Halvetî.
2. Şeyh Kerîmuddîn Ahî Muhammed b. Nûri'l-Halvetî.
3. Şeyh Sa'deddîn el-Fergânî.
4. Şeyh İbrâhîm Zâhid el-Gîlânî (Zahidiyye-i Celvetiyye'nin kurucusudur)
5. Şeyh Seyyid Cemâleddîn eş-Şîrâzî.
6. Şeyh Şihâbeddîn Muhammed et-Tebrîzî.
7. Rukneddîn Muhammed Nuhâs el-Buhârî.
8. Şeyh Ebû Reşîd Kutbuddîn el-Ebherî (Ebheriyye'nin kurucusudur).
9. Şeyh Ebu'n-Necîb Ziyaeddîn Abdulkahîr el-Bekrî es-Suhreverî.
10. Şeyh Ebû Hafs 'Ömer Vecîhuddîn el-Kâdî el-Bekrî.
11. Şeyh Ebû 'Abdi'llâh Muhammed ed-Dîneverî.
12. Şeyh Ebû 'Alî Ahmed Mişâd ed-Dîneverî.
13. Şeyh Ebû'l-Kâsım Cüneyd b. Muhammed el-Bağdâdî.
14. Şeyh Ebû'l-Hasan Seriyu's-Sakatî.

²⁶ Rahmi Serin, *İslâm Tasavvufunda Halvetilik ve Halvetiler*, Petek Yayınları, İstanbul 1984, s. 70; Mustafa Kara, *Tasavvuf ve Tarikatlar Tarihi*, 7. Baskı, Dergâh Yayınları, İstanbul 2006, s. 226.

²⁷ Serin, *Halvetilik ve Halvetiler*, s. 71.

- 15.Şeyh Ebû'l-Mahfûz Ma'rûf 'Alî el-Kerhî.
- 16.Şeyh Ebû Süleyman Dâvud b. Nasır et-Tâ'î.
- 17.Şeyh Habîb el-'Acemî.
- 18.Ebû Sa'îd Hasan b. Yesâr el-Basrî.
- 19.Ebû'l-Hasan İmâm 'Aliyyü'l-Murtazâ.
- 20.Hz. Muhammed.²⁸

Sarı Abdullâh Efendi, Halvetîyye'nin silsilesini sayarken, zamanla intişar etmiş olan çeşitli tarikatların, hangi şahısta silsilelerinin birleştiğini gösterir ve buna dayanarak bütün tarikatların Hz. Ali'ye dayandığını söyler.²⁹

Bu tarikat, kurucusu olan Sirâceddîn 'Ömer el-Halvetî zamanından, ondan sonraki dördüncü şeyh olan Seyyid Yahyâ eş-Şîrvânî (ö.868/1463-64) zamanına kadar önemli bir yayılma kaydetmemiştir. Ancak, Şeyh Şîrvânî, değişik bölgelere ve bilhassa Anadolu'ya halifeler göndermek suretiyle, tarikatın o bölgelerde yayılmasını temin etmiştir. Bundan dolayıdır ki, Şeyh Seyyid Yahyâ eş-Şîrvânî, Halvetîyye tarikatının ikinci piri olarak kabul edilir.³⁰

Halvetîyye'de nefsin kötülükten ve günahlardan arındırılması esastır. Bunun yolu da dille, kalple, ruhla ve sırla yapılan zikirdir. Genellikle tasavvufta önem verilen az yeme, az konuşma, az uyuma, inzivâ, zikir, fikir, şeyhe gönülden bağlı olma ilkelerine Halvetîlik'te hassasiyetle uyulur. Müşâhede mertebesine ulaşmak için mücâhede şarttır.³¹

Halvetîyye'nin birçok kolu Muhyiddin İbnü'l-Arabî'nin vahdet-i vücûd görüşünden etkilenmiş, bu etki Ahmediyye kolunun Mısriyye şubesinin kurucusu Niyâzî-i Mısri'de en ileri dereceye ulaşmıştır. Bu etkiyi yaygınlaştıran Niyâzî-i Mısri Halvetîyye dışında diğer bazı tarikatları da etkilemiştir.³²

²⁸ Mehmed Nazmî Efendi, *Osmanlılarda Tasavvufî Hayat -Halvetîlik Örneği-*, haz.: Osman Türker, İnsan Yayınları, İstanbul 2006, s. 83; Vassâf, *Sefîne-i Evliya*, c.III, s. 132.

²⁹ Mehmed Nazmî Efendi, *Osmanlılarda Tasavvufî Hayat* s. 83.

³⁰ Mustafa Kara, *Tasavvuf ve Tarikatlar Tarihi*, s. 226; Hasan Kamil Yılmaz, *Anahatlarıyla Tasavvuf ve Tarikatlar*, Ensar Yayınları, 12. Basım, İstanbul 2009, s. 295.

³¹ Süleyman Uludağ, "Halvetîyye", *DİA*, c. XV, TDV Yayınları, İstanbul 1997, s. 394.

³² Süleyman Uludağ, "Halvetîyye", s. 395.

Halvetîler, “Halvetîyye” kelimesinin her harfinin ayrı ayrı manalara delâlet ettiğini kabul ederler. Şöyle ki: Onun “**ha**” ’sı, kalbin masivanın fikrinden, yani onu düşünmekten boşalmasına (huluuv-i kalb) ; “**lâm**” ’ı lezzet-i zikr’e; “**vav**” ’ı vikâye-i zahir ve bâtın ve ahde vefa’ya; “**ta**” ’sı, temkin’e; “**ya**” ’sı, “yüsr-i bade’l-‘usr” ’a: Allahu Tealâ’nın, “*Muhakkak güçlkle beraber kolaylık vardır*”³³ buyurduğu gibi; “**he**” ’si ise, müşahede’ye delalet eder.³⁴

2. Başlıca Şubeleri

Çok şubesi bulunan Halvetîyye tarikatının tam olarak kaç şubesi olduğu hakkında çeşitli rivayetler vardır. Meselâ, “Sefine-i Evliyâ”da kırk³⁵, “Halvetîlik ve Halvetîler”de kırk iki³⁶ kolu olduğu rivayet edilir.

Halvetîyye tarikatı, ilk önce dört ana kola ayrılmış ve daha sonra bunlardan, tali şubeler ortaya çıkmıştır. Bu dört ana şube şunlardır:

1. Rûşeniyye: Şeyh Dede ‘Ömer-i Rûşenî (ö. 892/1493) tarafından kurulmuştur. Aydın ve civarında faaliyet gösteren bu şubede, Demirtâşîyye, Gülşeniyye, Sezâiyye, ve Hâletîyye şubeleri yayılmıştır.
2. Cemâliyye: Şeyh Cemâl el-Halvetî (ö. 899/1493) tarafından kurulmuş olup, bu zat Pîr Muhammed-i Erzincânî (ö. 879/1474)’nin halifesidir. Halvetîyye tarikatı, İstanbul’a ilk defa bu zat vasıtasıyla girmiştir. Bu şubeden de, Sünbülüyye, Şa‘bâniyye, Karabâşîyye, Nasûhiyye, Çerkeşîyye, Halîliyye, İbrâhîmiyye, Bekriyye, Kemâliyye, Hanefiyye, Sümmâniyye, Halvetîyye (Feyziyye), Derderiyye, Sâviyye, ‘Asaliyye ve Bahşîyye kolları zuhur etmiştir.
3. Ahmediyye: bu şube, Şeyh Ahmed Şemseddîn Efendi (Marmaralı) (ö. 910/1504) tarafından kurulmuş olup, Halep bölgesinde faaliyet

³³ İnşirah 94/6.

³⁴ Vassâf, *Sefîne-i Evliya*, c.III, s. 134.

³⁵ Vassâf, *Sefîne-i Evliya* s. 132.

³⁶ Serin, *Halvetîlik ve Halvetîler*, s. 171.

göstermiştir. Bundan yayılan şubeler de şunlardır: Ramazâniyye, Ci-hangîriyye, Raûfiyye, Cerrâhiyye, Hayâtiyye, Sinâniyye, Muslihiyye, Zehriyye, Uşşâkiyye, Cemâliyye, Salâhiyye ve Mısriyye.

4. Şemsiye: Şeyh Şemseddîn Ahmed-i Sivâsî (ö. 1006/1597) tarafından kurulan bu şube de, Sivas havalisinde faaliyet göstermiştir. Bu şubeden de, Sivâsiyye kolu ortaya çıkmıştır.³⁷

Makedonya’da Halvetîliğin; Sinanî, Karabaşî ve Hayatî kolları olarak faaliyet gösterdiği bilinmektedir. Halvetîliğin Sinanilik kolunu incelediğimizde Üsküp’te iki tekke’nin varlığı tespit edilmektedir. Ümmi Sinan veya diğer ismiyle Veliyüddin Vardar Sinani Tekkesi, Vardar nehri kıyısında on altıncı yüzyılın sonlarında İbrahim Ümmi Sinan müridlerinden Abdülhadi el Vardari tarafından kurulmuştur. Ondan sonra Veli Dede posta oturmuştur. 1806 yılında tekkenin şeyhliğine Şeyh Abdülfettah gelmiştir. 1833 yılında Muhyiddin Halife ve ondan sonra Abdülhafur Halife Şeyh olmuştur. Tekkenin son Şeyhi Hafız Ömer Mehmet Efendi 1912 yılına kadar şeyhlik yapmıştır ve ondan sonra Türkiye’ye göç ederek 1954 yılında vefat etmiştir.³⁸

Üsküp’te ikinci Sinani Tekkesi İplikçi Hasan Efendi tekkesidir. İplikçi Hasan Efendi de İbrahim Ümmi Sinan’ın halifelerinden Nasuh Efendi’nin ve Veli Dede’nin mürididir. On yedinci yüzyılın başlarında kurulan tekkede İplikçi Hasan Efendi’den sonra posta şu şeyhler oturmuştur: Şeyh Derviş Efendi, Şeyh Şit Efendi, Şeyh Terzili Ali Efendi, Şeyh İbrahim Bukagili, Hacı Abbas Baba, Şeyh İbrahim, Şeyh Bahaeddin, Şeyh Halid, Şeyh İbrahim, Şeyh Abbas ve Şeyh Kadri Efendi.³⁹

Halvetî Karabaşî Tekkesi, Üsküp’te Şeyh Salih Baba tarafından kurulmuştur. Prizren Saraçhane Halvetî Tekkesinden icazetli olan Şeyh Salih Baba on sekizinci yüzyılda Üsküp’te Vardar nehrinin sağ kıyısında tekkesini kurmuştur.

³⁷ Mehmed Nazmî Efendi, *Osmanlılarda Tasavvufî Hayat* s. 84; Osman Türer, “Osmanlı Anadolu’sunda Tarikatların Genel Dağılımı”, *Osmanlı Toplumunda Tasavvuf ve Sufiler*, s. 215.

³⁸ Eyüp Salih, “Makedonyada’ki Tarikatlar, Silsileleri, Maneviyat Büyüklerinin Hayatları ve Hizmetleri”, <http://balturk.org.tr/?p=554>, (erişim tarihi: 30.04.2011)

³⁹ Salih, “Maneviyyat Büyüklerinin Hayatları ve Hizmetleri”, <http://balturk.org.tr/?p=554>, (erişim tarihi: 30.04.2011) vd; Ayrıca bu bilgiler için Ohrili gazeteci ve araştırmacı Eyüp Salih’le de mülakat yapılmış, şifahi bilgiler alınmıştır

Şeyh Salih bir dönem İstanbul'da kaldıktan sonra var olan tekkeyi genişletmiştir. Şeyh Salih'in vefatından sonra posta Şeyh Behlül, Şeyh Arif, Şeyh Davut, Şeyh Süleyman, Şeyh Süleyman, Şeyh İbrahim, Şeyh Haydar posta oturmuşlardır (Şeyh İbrahim ve Şeyh Haydar Halvetî tarikatı icazetinin dışında Rifai tarikatından da icazetliyidiler). İkinci Karabaş Tekkesi, Zincirli Tekke olarak anılmaktadır. Şeyh Âdem Baba'nın kurduğu bu tekkede onun vefatından sonra Şeyh Süleyman, Şeyh Ebu Bekir, Şeyh Osman, Şeyh Ali, Şeyh Mustafa Kenzi ve Şeyh Mehmet Ferit tarafından hizmet edilmiştir.⁴⁰

Köprülü'de Şeyh Mehmet baba tarafından Derbent Dergâhı kurulmuştur. Demirkapı yakınında bulunan Koşarka köyünde yaşadıkları zaman Halvetî Şeyhi Şeyh Mustafa babadan hilafet almıştır. Şeyh Mustafa baba ise Leskovsa'lı Aziz Şeyh Hüseyin babanın halifesidir.⁴¹

Şeyh Mehmet babanın 1754 yılında vefatından sonra posta oğlu Şeyh Osman baba oturmuştur. O da Koşarka'lı Şeyh Mustafa babadan hilafet almıştır. Şeyh Osman babanın 1804 yılında vefatından sonra, Şeyh Mustafa babanın oğlu Şeyh Mahmut babadan hilafet olarak oğlu Şeyh İbrahim baba 1844 yılına kadar posta oturmuştur. Şeyh İbrahim babadan sonra 1856 yılına kadar büyük oğlu Şeyh Nureddin baba, ondan sonra da küçük oğlu Şeyh Süleyman baba 1862 yılına kadar pota oturmuştur. Şeyh Süleyman baba hilafeti Prizren'in Saraçhane Halvetî Şeyhi Cemali babadan almıştır. Şeyh Süleyman babanın vefatında oğlu şehzade İsmail sekiz yaşındaymış. Prizrene gönderilerek on sekiz yaşına kadar ders alarak hizmet ettikten sonra Şeyh Abidin babadan hilafet alır ve Derbent dergâhında 1912 yılına kadar 40 yıl posta oturur. Şeyh İsmail babanın Hakk'ın rahmetine kavuşmasından sonra Prizren Halvetî dergâhı postnişini Şeyh Ali Alâeddin babadan hilafet olarak oğlu Şeyh Ahmet baba 1950 yılına kadar postnişinlik yapmıştır. Onun yerine ise oğlu Şeyh Ali Alâeddin Saraçhane dergâhı Şeyhi Hasan babadan hilafet olarak posta oturmuştur. 1957 yılında Türkiye'ye göç ederek 1996 yılında vefat etmiştir.⁴²

⁴⁰ Salih, "Maneviyat Büyüklerinin Hayatları ve Hizmetleri", <http://balturk.org.tr/?p=554>, (erişim tarihi: 30.04.2011) vd; Eyüp Salih'le mülakat.

⁴¹ Bk. İzeti, *Balkanlar'da Tasavvuf*, s. 186; vd; Eyüp Salih'le mülakat.

⁴² Bk. İzeti, *Balkanlar'da Tasavvuf*, s. 184 vd; Eyüp Salih'le mülakat.

Halvetilerde ikinci Pir kabul edilen Seyyid Yahya Şirvani'den sonra Halvetî tarikatı dört ana şubeye ayrılmıştır. Ruşeniyye, Cemaliyye, Ahmediyye ve Şemsiyye. Şeyh Ahmed Şemseddin tarafından kurulan Ahmediyye'den ise dört kol ortaya çıkmıştır. Şeyh Ramazan Mahfi Efendi'ye nisbet edilen Ramazaniyye kolundan da Hayatiyye kolu açılmıştır. Hayatiyye kolunun kurucusu Pir Mehmet Hayati Hazretleri Buhara'da doğmuştur. Eğitimini Buhara'da başlatıp Edirne'de devam etmiş ve Serez'e varmıştır. Orada Pir Hüseyin Efendi'de manevi eğitimini tamamlamış ve icazetini almıştır. Serez'den ayrılan Pir Mehmet Hayati önce Kırçova'ya uğramış ve son durağı Ohri olmuştur. Ohri Halvetî Hayâtî Tekkesi Ramazanilik şubesinin Hayâtîye kolunun asitanesi olmuştur. Bir tasavvufi merkezi olmanın yanı sıra Ohri'nin ve etrafta ki şehirlerin sosyal ve kültürel hayatında da oldukça etkili olmuştur. Pir Mehmed Hayâtî'nin Ohri'ye gelişine dair kesin tarih bilinmese de, vefat yılı hicri 1180, miladi 1766-67 olduğu bilinmektedir. Vefatından sonra asitane postuna damadı ve halifesi Şeyh Osman Efendi oturmuştur. Hac yolculuğunda bulunurken Köstendil'e yakın bir yerde pusudan açılan ateş sonucunda şehit edilmiştir. Şeyh Osman Efendi'den sonra görevi Şeyh Abdülkerim Efendi almıştır ve posta sırasıyla Şeyh Abdülhadi Efendi, Şeyh Mehmet Efendi, Şeyh İsmail Hakkı Efendi, Şeyh Zekerriyya Efendi, Şeyh Tahir Efendi, Şeyh Mustafa Efendi, Şeyh Yahya Efendi, Şeyh Abdülkadri Efendi oturmuştur. Şeyh Abdülkerim Efendinin dört oğlu olmuştur. Şeyh Mürteza Efendi, Şeyh Abdülhadi Efendi, Şeyh Abdüsselam Efendi ve Şeyh Mustafa Efendi. Dört oğlu hilafet almıştır; ancak yalnız Şeyh Abdülhadi Efendi postnişin olmuştur.⁴³ Ohri Hayâtî Halvetî Tekkesi, Pir Hayâtî Hazretlerinin bıraktığı usul ve erkân dâhilinde Şeyh Osman Efendi önderliğinde hizmet vermeye devam etmiş, onun vefatından sonra günümüzde bu görevi Şeyh Şerafeddin Efendi yürütmektedir.

Serez'den yola çıkan Pir Mehmet Hayati ilk önce Kırçova'ya uğramıştır. Burada çok güzel karşılanan Pir Hayati kısa bir zaman kaldıktan sonra Ohri'ye gelmiştir. Kırçova'da iken kaldığı İshak Bey Camii, hilafet verdiği Şeyh Ahmet Fitos Efendi tarafından Hayati Baba tekkesi olarak Hayatiliğin usul ve erkânına uygun hizmet vermeye başlamıştır. Şeyhin vefatından sonra Şeyh Ahmet Katana Efendi, Şeyh Ömer Efendi, Şeyh Ali Efendi, Şeyh Mahmud Efendi, Şeyh Bayram Efendi, Şeyh Mustafa Efendi, Şeyh Mehmet Abedin Efendi, Şeyh Halim Emru Efendi, Şeyh Yusuf Efendi, Şeyh Mustafa Efendi, Şeyh Ali Efendi, Şeyh Mustafa Efendi,

⁴³ Salih, "Maneviyat Büyüklerinin Hayatları ve Hizmetleri", <http://balturk.org.tr/?p=554>, (erişim tarihi: 30.04.2011) vd; Eyüp Salih'le mülakat.

Şeyh İbrahim Efendi postnişinlik yapmışlardır. Şimdi de bu görevi Şeyh Ali Fuat Efendi yürütmektedir.⁴⁴

Kırçova'da Hayati Halvetî koluna bağlı ikinci tekke de Çullu Baba tarafından kurulan ve onun ismiyle anılan Çullu Baba Tekkesidir. Çullu Baba zengin birisi olmasına rağmen her şeyden vazgeçip tasavvuf yoluna girmiş ve Pir Mehmet Hayati Kırçova'ya gelerek ona hilafet vermiştir. Hiç kimseden yardım almadan kendi varidatıyla tekkeyi inşa eden Çullu Baba'nın vefatından sonra tekke 70 yıl şeyhsiz kalmıştır. Bu dönemden sonra Şeyh Mustafa Efendi, Şeyh Muhyiddin Efendi, Şeyh Mustafa Efendi, Şeyh Mahmut Hayreddin Efendi, Şeyh Adem Sefauddin Efendi son zamanlara kadar tekkede hizmet görmüşlerdir. Şu anda ise tekkede bütün ibadet ve zikirler gerçekleşirken posta kimse oturmamaktadır, yani tekkede şeyhlik görevinde kimse yoktur.⁴⁵

Kırçova'da Hayati Halvetî koluna ait üçüncü tekke Pir Mehmet Hayati'nin Halifesi ve damadı olan Şeyh Osman Efendi zamanında Şeyh Selim tarafından kurulmuştur ve tekke Şeyh Selim Tekkesi olarak anılmaktadır. Şeyh Selim'den sonra şeyhlik görevini Şeyh Abdülkerim Efendi, Şeyh Mehmet Efendi, Şeyh Ahmet Efendi, Şeyh Osman Efendi, Şeyh Selim Efendi, Şeyh İbrahim Efendi, Şeyh Necip Efendi devam etmişlerdir. Şeyh Necip'in Türkiye'ye göç etmesiyle tekkede bir dönem durgunluk yaşanmıştır. Son zamanlarda tekkenin yeniden inşaatıyla tekke yine canlanmıştır. Şu anda hizmet Vekil (Yarım Halife)⁴⁶ Ruşit Kolça Efendi tarafından yürütülmektedir.⁴⁷

Kırçova'da bulunan bu tekkelerden başka bir Hayati Halvetî Tekkesi de Kırçova'ya yakın Zayas köyünde bulunmaktadır. Şeyh Selim tarafından kurulan bu tekkede vefatından sonra Şeyh Mustafa ve Şeyh Ali Şeyhlik yapmışlardır. 1912 yılında Şeyh Ali'nin vefatıyla tekkede Hayati koluna ait tasavvufi hizmet de durmuştur.⁴⁸

⁴⁴ Salih, "Maneviyat Büyüklerinin Hayatları ve Hizmetleri", <http://balturk.org.tr/?p=554>, (erişim tarihi: 30.04.2011) vd; Eyüp Salih'le mülakat.

⁴⁵ Eyüp Salih'le mülakat.

⁴⁶ Makedonya'da Vekil'e Yarım Halife, Şeyhin zevcesine de Şeyh Ana denmektedir.

⁴⁷ Bk. İzeti, *Balkanlar'da Tasavvuf*, 184 vd; Eyüp Salih'le mülakat.

⁴⁸ Salih, "Maneviyat Büyüklerinin Hayatları ve Hizmetleri", <http://balturk.org.tr/?p=554>, (erişim tarihi: 30.04.2011) vd; Eyüp Salih'le mülakat.

Usturga'da Asitane Şeyhi Şeyh Osman Efendinin izni ile Derviş Hasan bin Feyzullah Hasan Baba 1770 yılında tekkesini kurmuştur. Vefatından sonra Şeyh olmayan Şeyhzade olarak Kadri Efendi görev yapmıştır. Ondan sonra Şeyh Arif Efendi, Şeyh Rifat Efendi, vekil (Yarım Halife) Mustafa Efendi, Vekil (Yarım Halife) Kemal Efendi, Şeyh Arif Efendi posta oturmuşlardır.⁴⁹ Bugün Hasan Baba Tekkesinde Şeyh Arif Efendi'nin oğlu Şeyh İlhan Efendi Hayati kolunu devam ettirmektedir.

İştipe Yukarı Tekke Ohri'de Asitane Şeyhi Şeyh Osman Efendi'nin Abdi Babaya hilafet vermekle kurulmuştur. Şeyh Abdi Baba'dan sonra torunu Şeyh Mustafa Efendi posta oturmuştur. Vefatından sonra sırasıyla Şeyh Hüseyin Efendi, Şeyh Mehmet Efendi ve Şeyh İbrahim Efendi Hayati Halvetî tekkesinde hizmet etmişlerdir. İştipe'nin Yukarı tekkesinde otuz dokuz yıl şeyhlik yapan Şeyh İbrahim Efendi 1959 yılında göç ederek İzmir'e yerleşmiştir. Orada da göreve devam ederek 45 yıl postnişinlikten sonra 1967 yılında vefat etmiştir.⁵⁰

Ohri, Usturga, Kırçova ve İştipe'ten başka Manastır, Ergiri, Elbasan, Tirana, Bilişte gibi şehirlerde de Hayati koluna ait tekkeler açılmıştır.⁵¹

Sonuç

Tasavvuf öteden beri süre gelen mistik bir akımdır. Her dönemde insanların hayatında dini, sosyal, siyasi açıdan etkili olmuştur ve toplumların oluşmasında olumlu katkıları olmuş ve yol gösterici rolünü üstlenmiştir. Bu çalışmada genelde Balkanlar ve özelde Makedonya'da tasavvuf'un nasıl yayıldığı ve o dönemde hayatımızda ne kadar önemli yer işgal ettiği ortaya konmaya çalışılmıştır.

Çalışmada öncelikle Osmanlı döneminde Balkanlar'daki tarikatlar ve Makedonya'da Halvetîlik konusu ele alındı. Bunun yanında tarikatı tanıtmak amacıyla Halvetîlik hakkında özet bilgiler verildi. Tarikatların hangi süreçle ve ne şekilde Balkan topraklarına ulaştığı ve beş asırdan fazla bir süre bu topraklara hâkim olan

⁴⁹ Bk. İzeti, *Balkanlar'da Tasavvuf*, s. 185.

⁵⁰ Bk. İzeti, *Balkanlar'da Tasavvuf*, s. 187.

⁵¹ Bk. İzeti, *Balkanlar'da Tasavvuf*, s. 189.

Osmanlı Devleti'nin İslâm'ı yayarken bu tarikatların da nasıl etki ettiği ortaya konmaya çalışıldı.

Bibliyografya

- Babinger, Franz, "Sarı Saltık", *İslâm Ansiklopedisi*, M.E.B., İstanbul 1966, s. 220.
- Cürcânî, Seyyid Şerîf, *Tarîfât*, Fazilet Yayınları, h.1413.
- Çelebi, Evliya, *Seyahatnâme*, haz. Zekeriya Kurşun-Seyit Ali Kahraman-Yücel Dağlı, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 1999.
- Efendi, Mehmed Nazmî, *Osmanlılarda Tasavvufî Hayat-Halvetilik Örneği-*, haz. Osman Türer, İnsan Yayınları, İstanbul, 2006.
- Gölpınarlı, Abdülbaki, *Melâmîlik ve Melâmîler*, Gri Yayın, İstanbul 1992.
- İzeti, Metin, *Balkanlar'da Tasavvuf*, Gelenek Yayıncılık, İstanbul 2004.
- Kara, Mustafa, *Tasavvuf ve Tarikatlar Tarihi*, 7. Baskı, Dergâh Yayınları, İstanbul 2006.
- Kâşânî, Abdürrezzak, *Tasavvuf Sözlüğü*, Çev. Ekrem Demirli, İz Yayınları, İstanbul 2004.
- Kuş, Ahmet-ŞİMŞEK Feyzi-DIVARCI İbrahim, *Rumeli'de Osmanlı Mirası*, Hazine-deroğlu İnşaat Grubu Kültür Yayınları, İstanbul 2007.
- Ocak, Ahmet Yaşar, *Sarı Saltık*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 2002.
- , *Osmanlı İmparatorluğunda Marjinal Sufilik: Kalenderiler*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, 2.Baskı, Ankara 1999.
- , *Osmanlı Toplumunda Tasavvuf ve Sufiler*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2005.
- Özcan, Hüseyin, *Abdülmalik Hilmî Hayatı ve Şiirleri*, Ankara 1994.
- Salih, Eyüp, "Makedonyada'ki Tarikatlar, Silsileleri, Maneviyat Büyüklerinin Hayatları ve Hizmetleri", <http://balturk.org.tr/?p=554>, erişim tarihi: 30.04.2011.
- Sâmî, Şemseddin, *Kâmûs-ı Turki*, Çağrı Yayınları, İstanbul h.1317.
- Serin, Rahmi, *İslam Tasavvufunda Halvetilik ve Halvetiler*, Petek Yayınları, İstanbul 1984.
- Uludağ, Süleyman, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, Marifet Yayınları, İstanbul 1991.
- , "Halvetiyye", *DİA*, c. XV, TDV Yayınları, İstanbul 1997.
- Vassâf, Osmanzâde Hüseyin, *Sefîne-i Evliyâ*, c. V, haz. Mehmet Akkuş-Ali Yılmaz, Kitabevi Yayınları, İstanbul 2006.
- Yılmaz, Hasan Kamil, *Anahatlarıyla Tasavvuf ve Tarikatlar*, Ensar Yayınları, 12. Basım, İstanbul 2009.